

Válasz egy felkérésre

EÖRSI ISTVÁN

Írnék-e egy cikket a Népszabadság szombati melléklete számára, kérdezte telefonon a szerkesztő. Politizálhatok, ha erre szotytan kedvem, de foglalkozhatok egészen más természetű kérdésekkel is, például azzal, amit a Jóbokról szóló könyvemben boncolgatok, hogy miként viselhető el a gyakori ellentmondás az emberek sorsa és érdeme között, vagy azzal, amit e könyv bemutatásakor állítottam: hogy a katolikus neveltetésű ateista a protestáns ateistától eltérően még istentagadóként is megőrzi hitét, legalább az ördögben.

Eltűnődtem: tudok-e a Népszabadság vagy bármely más napilap közegében olyasmiról írni, ami nem lényegül át rövest politikummá? Hogy a szerkesztő példájánál maradjak: az „ateizmus” szó, mely más összefüggésben filozófiai alapállást jelöl, egy napilap hasábjain hitvallásnak hat, melyet az olvasók egy része provokációnak érez. Olyan ingerült légkörben élünk, amelyben ez a szó – más ideológiai gyűjtőfogalmakhoz hasonlóan – szorosan vett jelentésétől elszakadva megosztja a társadalmat. A pápa szerint az ateizmus lényegénél fogva erkölcstelen, így hát sok olvasó szemében ezzel a szóval megbélyegzem mindazokat – így magamat is –, akik nem hisznek Istenben. És ennek nemcsak elméleti folyamánai vannak. Ha az ateizmus éppolyan lehetséges felfogás, mint az istenhit, akkor az egyházakat belátható időn belül olyan helyzetbe kell hozni, hogy intézményeiknek és iskoláiknak a fenntartásához kizárólag a hívők segítségét kelljen igénybe venniük. Ha viszont az ateizmus erkölcsstelenség, akkor a teljes társadalmat az egyházi intézmények és a vallásoktatás fenntartására és továbbfejlesztésére kell szorítani. Ez azonban csak úgy érhető el, ha felszámolják, vagy legalábbis fellazítják az állam és az egyház szétválasztását elrendelő törvényeket. Vagyis ha arra kényszerítik erkölcstelen lényemet, hogy az erkölcsellenes gondolkodásmódom hozzádéta után fizetett adómólom egyházi személyeket és tevékenységeket támogassak.

De nemcsak a vallás, hanem a művészet vitakérdései is magától értetődően transzponálódnak át politikummá nálunk. Számos szentendrei polgár fellázadt városa modern műalkotásai ellen, és esztétikai ellenérzését rögest politikai útra terelte. A kifogásolt alkotásokat most olyan hősi emlékművekre akarja felcserélni, amelyeket kettős kereszt vagy turulmadár ékesít. Ez országos jelentőségű tünet. A fránya internacionális modernséggel szemben a hazai populizmus, melynek már évtizedek óta nincsenek említésre méltó művészi folyamánai, esztétikai értelemben tartalmatlanná vált, vagy

kompromittált nemzeti és vallási jelképeket vonultat fel. Az urbánus szellemiség pedig, a populizmussal és az államhatalommal szüntelen csatában, központilag előállított értékhierarchia sáncai közé vonul. Nálunk ezt könnyű megtenni: kis ország vagyunk. Az irodalom utoljára a kádárizmus felemás körülményei között teremtette meg értékhierarchiáját. Mint-hogy a mérvadó írók többsége művészi szabadságáért cserében elismerte a hatalom legitimitását, ennek az értékrendnek a középpontjába – Ady terminológiájával élve – az irodalmi irodalom került. A hierarchia csúcán helyet foglaló írókat a közös érdek kovácsolja össze: bajtársiasan kiállnak egymás mellett, mert ha bármelyikük helyzete meginogna, mindenki veszélyben érezhetné magát.

Ez a fegyelmezett szolidaritás a halottakra is vonatkozik. Már régóta tudom, hogy a mai magyar próza kánonjának megértéséhez el kell olvasnom Ottlik Géza művét, az *Iskola a határon*, melyet megjelenésének évében, 1959-ben a Gyűjtőfogházban „spájzoltam”, de az ottani fojtogató légkörben nem bírtam végigolvasni. Most, negyven év múlva pótoltam mulasztásomat. Az első oldalakon még kezemet dörzsöltem örömben, hogy milyen sokrétűen kiaknázzható szerkesztési elvet talált az író: szembesíteni fogja saját emlékeit egyik főhőze kéziratban rögzített emlényeivel. Mindketten ugyanarra a katonaiskolára, az együtt eltöltött kamasz évekre emlékeznek vissza. Milyen érdekes lesz majd, gondoltam, ahogy a két nézőpont variálódik, ellentmond egymásnak, kiegészíti egymást, és egyeztetni sem lehet az emlékeket, mert a kézirat szerzője nem él már. Így hát – gondoltam – a két változatnak kell majd egymással megküzdnie, az emlékezet és a képzelet közt a senki földjén, egymást cáfolva és segítve. Mekkora volt csalódásom, amikor tapasztalnom kellett, hogy az író egyszerűen megfeledezett a zseniális struktúráról, amelyet kilátásba helyezett! E játék híján be kellett érnem a katonaiskola-diktatúra paraboláján keresztül megelevenített magyar barbárság erős atmoszférájú, részleteiben kitűnően ábrázolt, de mégiscsak ismétlődő motívumaival.

Talán egyszer még kísérletet teszek arra, hogy kritikai tanulmányt írjak Ottlik könyvről. Most csak azt szeretném kipróbálni, hogy napilapban milyen kicsengetése van annak a kézenfekvő gondolatnak, miszerint Ottlik egyszerűen megfeledezett strukturális alapötletéről, mely felfokozhatta volna műve intellektuális és érzéki sokrétűségét. És fejtem rá, hogy bekövetkezik, amire számított: ennek a mondatnak, ha a Népszabadságban fel-tündököl, politikai kicsengetése lesz. Persze a részletesen érvelő kifejtéssel sem lenne több szerencsém. Minél több érvel támasztanám alá kifogásaimat, annál több

kvázi vallásos érzékenységet sértenék meg. Ha Magyarországon valaki fenntartásokat fogalmaz meg valamely általánosan elfogadott értékkel kapcsolatban, akkor nem egyszerűen ellenérvekkel, hanem tekintélyelvű szellemiségünk felháborodásával kell számolnia. Ez a szellemiség azok körében is kimutatható, akik egyébiránt megvetik a tekintélyelvűséget. A mi társadalmi klímánkban többnyire még modern agyak is olyan konzerváló tendenciájú hierarchiákhoz vonzódnak, melyek öngazoló szenvedéllyel szelektálnak az értékek között. Petőfit a magyarságból ki-, és a szlávországba be lehetett tessékkelni temperamentumának forradalmisága miatt, viszont a „Nem pöröltem – Félreálltam, letöröltem” Arany János-féle rezignált pátosza a magyar lélek kvintesszenciájává sűrűsödött, mert segítségével a legfinomabb lelkek úgy viselheték el az úri lócsiszár saránál bűdösebb sarat, mely minduntalan rájuk fröccsent, mint valami különlegesen becses nemzeti jellegzetességet.

Miközben ezeket a gondolatokat fogalmazgatom önsorsrontó buzgalommal, eszembe ötlök, hogy talán nemcsak magamat okolhatom, amiért, ha újságba írok, mindenről az jut eszembe, mint valami közéleti Mörickának. A politikai szféra elefantiázisban szenved. A rendszerváltozás óta folyamatosan, de most különös eltökéltséggel maga is folyvást túldagad önnön határain. Például kormányzati (tehát illetéktelen) eszközökkel ideológiát erőltetne a kultúrára, az oktatásra. Eközben hatalmi nyomással pukantja szét a média számos kiváló szakemberének gerincsigolyait, és kivonja a polgári társadalom normális köréből azokat a polgárokat, akiknek a munkája érintkezik az ideológia témakörével. Akiről elképzelhető, hogy ellenállást tanúsít, azt leváltja, elküldi, végkielégíti, magánéletébe hatol be, egyszerűen megátolja, hogy a politikai szféra kötelező érvénnyel a saját körére korlátozódjék, mint az érettebb demokráciákban. Ezért a politika torzulásai – máshogyan, mint a pártállam idején, de hasonló hatékonysággal – eltorzítják a morális szférát. A szavak és a meggyőződések ismét elszakadtak egymástól, mégpedig szemérmelenebb nyíltsággal, mint Kádár, Antall vagy Horn kormánykodása idején. A bírálatot és a vitát fenyegetések és szankciók helyettesítik. Fröccsen a sár, és egyre kevesebben vesznek fáradságot vagy bátorságot maguknak a tiltakozáshoz. Félreállnak, és jó esetben letörlik.

Ha azonban megrázzák magukat – mint ezt Tarafás Imre és ifjabb Nyers Re-

zsó, az Állami Pénz- és Tőkefelügyelet elnöke és egyik elnökhelyettese tette –, akkor a sár visszafroccsen kibocsátójára. Borókai Gábor kormánybiztos szerint az említett vezetőkre törvénytelenégeket bizonyítottak rá; Járai Zsigmond pénzügyminiszter becsületüket és szakértelmüket olyan éles szavakkal vonta kétségbe, hogy Tarafás már rágalmazási pert fontolgatott. A Fidesz frakcióvezetője, Szájer József azt állította, hogy Tarafáséknak azért kell menniük, mert megtagadták a kormánytól a kötelező lo-

ugyan egy napig, de ezen az áron megszabadultak akadémikus tisztségviselőiktől. Ez az eseménysor politikai része. Ám ekkor megszületik bennem a kérdés: hogy bírja elviselni nem Borókai vagy Szájer, hiszen ők csak a rájuk kiosztott szerepet szajkózták a tőlük elvárt hangnemben, hanem a kiváló szakember hírében álló Járai, hogy saját kormánya rágalmazóvá bélyegezte? Hiszen Orbán és Stumpf őt meghazudtolva ismerte el, amit a pénzügyminiszter náluk is jobban tud: hogy Tarafásék makulátlanok. Járai még csak félre sem áll, még csak le sem törli. Milyen korszak ez, amikor egy miniszter úgy lehetetlenülhet el erkölcsileg, hogy ez már szót sem érdemel? Elképzelhető, hogy még ő maga sem veszi ezt észre? Ezen töprengve megnyugszom: nemcsak a vallás, az irodalom, a morál felől jutok el a politikához, ami egyszerűségekre csábító nagy hiba volna; hanem olykor vissza is sétálok az úton. Most például egy köznapi politikai botránytól jutottam el egy erkölcsi skandalumig.

Miközben tündööm, mit válaszoljak a szerkesztő felkérésére, eszembe jut, hogy talán el kellene magyaráznom: publicisztikai minőségemben már nem hajókázhatok politikamentes vizekre. Ennek az elmondottakon kívül alkati okai is lehetnek, ráadásul a mélyen tisztelt csöcselék sem engedi ezt. Névtelen levelezők fogadkoznak, hogy kinyomják a szememet, természetesen a szeretet sugallatára. Tavaly egy úr heteken át felhívott minden reggel, olykor többször is, és kilátásba helyezte, hogy nemcsak a Dunában végzem. Nagyobb olvasótábor előtt beszámoltam reggeli csevegéseinkről, és ezután egy ideig nem jelentkezett. Mostanában azonban ismét felhív, de nemigen beszél – ezt írói munkásságom eredményének tekintem –, legfeljebb azt mondja ismerős hangján, hogy „Pfüj”, vagy belelleg a kagylóba. Így kezdődik a napom, és ez a visszatérő epizód életemben hat politikai tudatomra, mint egyetemista koromban a

Szabad Nép-félórak. Minden alkalommal figyelmeztet arra, hogy hol élek. Elég sok Duna-parti sortüzet hallottam gyerekkoromban ahhoz, hogy megértsem, mivel fenyeget. Tudom, hogy jelenleg nincs okom félni, csak undort érzek, miután letezem a kagylót. Gyakran kerget papírhoz ez a különféle élményekből táplálkozó termékeny érzés, és arra sarkall, hogy minden témából találjak utat a politikához, és keressem meg a visszautat is. Jó ez az ide-oda játék, ha elég macskul gyakorlom, kihozhatok még belőle valamit.

TETTAMANTI BÉLA RAJZA